

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NADUTENKO Olena Leonidivna – postgraduate student of Pedagogics department and Educational Management Kirovograd State Pedagogic University named after Volodymyr Vinnichenko.

Circle of scientific interests: formation of artistic culture for musical school students by means of integrative arts.

УДК 373.3: 780.614.131

РАХМАНОВА Оксана Кахрамонівна –

аспірант кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, викладач Університетського коледжу e-mail: Newksunya@ukr.net

СТРУКТУРА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ СИНЕСТЕЗІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ІНТЕГРОВАНИХ УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Підвищення інтересу до проблеми синестезії, поява значного числа робіт, присвячених вивченню різних форм синестезійності, які проявляються, насамперед, у художній культурі, вказує на необхідність переходу від накопичення та осмислення наукового досвіду до виявлення концептуальних засад, без вивчення яких неможливе теоретичне обґрунтування специфіки синестезії, визначення її значення і ролі в сучасній науці. Особливість синестезії полягає в тому, що це явище проявляється в художній культурі як тенденція синтезу та інтеграції різних видів мистецтва, прояву в мистецтві нових синтетичних форм, що призводить до становлення принципово нового типу культури. В той же час, синестезія – це психічний феномен, властивий людині в тій чи іншій мірі. Саме тому інтерес до синестезії проявляється в різних областях науки: філософії, психології, педагогіці, лінгвістиці і літературознавстві, мистецтвознавстві та естетиці. В даний час окреслилася наступна тенденція розвитку проблеми синестезії – виходячи за межі інтересів окремих наук, перетинаючи кордони різних синтетичних мистецтв, дана проблема поступово стає загальноестетичною.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема синестезії у сучасній філософії, естетиці, психології, педагогіці є малодослідженою, про що свідчать труднощі у самому тлумаченні поняття «синестезія», «синестезійність». Так, Л. Виготський, Л. Маркс, М. Мерло-Понті, Р. Немов, С. Осгуд, С. Рубінштейн прийшли до висновку про те, що синестезія – це не лише самі міжчуттєві зв'язки, а й результати їх прояву в конкретних сферах – поетичних тропях міжчуттєвого змісту, кольорових та просторових образах, викликаних музикою, а

також взаємозв'язках між однією із форм абстрактного творчого мислення, що містить у собі не лише когнітивний, а й емоційно-чуттєвий акт.

Сучасні дослідження О. Сарнавської та Л. Маловицької дозволяють встановити, що синестезія – не тільки психічний феномен, але і художній засіб, що формує естетичне зміст твору мистецтва. Важливо відзначити, що феномен синестезії розкриває одночасно і сенс, і значення твору мистецтва, укладаючи в собі семантичну множинність його інтерпретацій, символічну суть його поетики, виявляючи одночасно стиль і прийоми як виразні засоби конкретного твору. Таким чином, синестезія є однією з головних естетичних характеристик творів мистецтва.

Мета статті – виокремити та проаналізувати структурні компоненти художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективною у вивченні художньо-творчого процесу постає проблема впливу синестезії на естетичний розвиток молодших школярів. Поняття *синестезії* є фундаментом образного мислення, тобто лежить в основі і художньої творчості, і художнього сприйняття учнів.

Основним завданням художньо-естетичного розвитку молодших школярів виступає виховання активного ставлення до естетичних явищ дійсності та мистецтва; цілеспрямоване та систематизоване формування навичок естетичного сприймання та оцінної діяльності; стимулювання та актуалізація творчого потенціалу і вдосконалення практичних знань, умінь та навичок в галузі мистецтва, розвиток прагнення до творчої саморегуляції у різних видах художньої діяльності.

Звідси, виникає потреба виділити поняття *синестезійність молодших школярів*, яке є функціональною системою, та виявляється у творчій активності особистості в галузі музичної діяльності. Вона зумовлена рівнем розвитку природних задатків та здібностей учнів, особливостями чуттєвого сприймання, інтелектуальною активністю, інтересами, внутрішніми потребами та творчою ініціативою у їх взаємодії.

В науково-дослідній літературі поняття синестезія і синестезійність нерідко вживаються як взаємозамінні. Синестезія, будучи психічним механізмом, в той же час, визначає «продукти» синестезації: тропи (синестезійні метафори, порівняння), результати системних контактів («синестезія мистецтв»). Термін синестезійність, насамперед характеризує результати участі міжчуттєвих зв'язків у формуванні художніх образів, разом з тим може бути використаний для формулювання психічних процесів (синестезійні відчуття, сприйняття, мислення, синестезійний механізм асоціювання, синестезійні здібності) [1]. У даному дослідженні базовим є трактування синестезії як психічного механізму міжчуттєвих асоціацій. Під терміном синестезійність, ми розуміємо системну властивість невербального художнього мислення, яка визначається наявністю інтермодальних асоціацій і проявляється не тільки в опредмечених художніх образах, а й на інших етапах творчого процесу.

Синестезія, або співвідчуття, викликана інтеграцією мистецтв, має на меті створення передумов для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, збагачення уяви та розвитку світосприйняття. Міжсенсорні асоціації, які виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення їх художнього смислу. Найбільш яскраво синестезія виражена засобами художньої літератури, особливо поезії, яка стимулює фантазію в цілому: слово активізує візуальні й слухові параметри сприймання образу. Для мистецтва живопису, статичного за своєю формою, також характерна синестезійність: художник передає динаміку зорових образів засобами мазка (текстури), композиції, і, як наслідок, картина «звучить». Внутрішня синестезійність значною мірою притаманна й музиці. Найчастіше сенсорна інтеграція звукових образів пов'язана з «візуалізацією» музики, яка має здатність передавати пластику, рух, колір, світло тощо, адже асоціативні відчуття людини спираються на її життєвий досвід, у якому звукове невіддільне від інших відчуттів у цілісному сприйнятті.

Мистецтво у синестезії являє собою систему творчого відображення реальності в художніх образах, в якій фундаментальними системними властивостями художнього мислення та сприйняття є синестезійність. Художня практика застосування синтетичних форм і теоретичне обґрунтування спільності мистецтв свідчить про те, що синестезійний аспект художнього мислення та естетичного сприйняття визначає провідні тенденції мистецтва, змінюється лише ступінь теоретичної рефлексії і координати відліку для синестезійних концепцій.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, синестезійність молодших школярів можемо розглядати як: специфічну форму взаємодії у цілісній системі людської чуттєвості; гармонійний спосіб пізнання світу; прояв «сутнісних сил» дитини, що виявляються у сфері її соціальної практики, і перш за все, у творчій діяльності.

Отже, синестезійність проявляється в емоційному стані людини, обумовленому впливом зовнішніх подразників – музики, слова, кольору та ін. Слухачі входять у відповідний емоційний стан, що проявляється у вегетативних зрушеннях і психічних функціях.

Структура художньо-творчої синестезійності молодших школярів складається з таких компонентів як: емоційно-естетичний (емоційно-естетичні переживання, естетичні потреби); когнітивний (естетичні погляди, уявлення, переконання); аксіологічний (естетичне оцінювання об'єктів та явищ навколишнього середовища); творчодіяльнісний (творчо-естетична активність особистості).

Емоційно-естетичний компонент художньо-творчої синестезійності охоплює естетичні потреби, які зумовлюють розвиток чуттєво-емоційної сфери та емоційно-естетичні переживання, що виникають на основі естетичних потреб. Емоції та почуття відіграють важливу роль у процесі розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів. Почуття мають більш сталий характер і є продовженням емоцій. Емоції – одна з видів відображення психікою людини оточуючого світу. Відмінність емоцій та почуттів від інших психічних процесів полягає в тому, що якщо завдяки відчуттям, сприйняттю, мисленню в свідомості особистості відтворюються різні предмети, явища, їхні якості, зв'язки між ними, то в емоційному стані виявляється ставлення людини до того, що вона пізнає.

Синестезійність тісно переплітається з такими категоріями, як естетичне споглядання та естетична насолода, у процесі яких формується здатність до безпосереднього цілісного бачення явищ дійсності та

естетичних, емоційних світопереживань, особливо естетичного ставлення до дійсності. Щоб естетична цінність розкрилась для буденної свідомості і учень став суб'єктом естетичного сприйняття, він повинен відчувати потребу у сприйнятті навколишнього світу, мати установку, спрямовану на спілкування з красою природи та твором мистецтва.

Тож, тільки завдяки умов систематичного естетичного світопереживання у молодших школярів формується естетичні почуття та естетичні потреби як свідоме прагнення учнів до цілісного естетичного сприйняття світу та творчої діяльності. Отже, естетичні почуття виникають в результаті естетичної насолоди, світопереживання естетичних емоцій і закріплюються в естетичній потребі – свідомому прагненні до естетичної діяльності, що спрямована на розвиток художньо-творчої синестезійності молодших школярів.

Когнітивний компонент художньо-творчої синестезійності обумовлений внутрішніми властивостями сприйняття як психічного процесу: структурністю, асоціативністю, константністю, цілісністю. Не ставлячи за мету детально проаналізувати внутрішні властивості сприйняття, зазначимо: саме цілісність сприйняття передбачає здатність адекватно сприймати всю систему засобів, що створюють цілісну картину, образ. Формування образу – складний процес, у ході якого відображення стає все більш адекватним предмету, що сприймається. Структурність сприйняття означає умовну схематизацію предметного образу; послідовне сприйняття окремих деталей трансформується в одночасну цілісну розумову картину [4].

Асоціативність сприйняття – це здатність психіки спостерігача відтворювати різні образи тих чи інших явищ дійсності, що асоціюються в нього із об'єктом, який сприймається. При цьому включаються зорові, тактильні, слухові, нюхові, кінестетичні уявлення, а також емоційні, смислові, словесні асоціації.

Когнітивний компонент художньо-творчої синестезійності виявляється в здатності особистості до виділення естетично-виразних об'єктів навколишнього світу, їх чуттєвому пізнанні та усвідомленні. Естетичне оцінювання супроводжується естетичними емоціями та почуттями й виявляється у визначенні естетичних категорій прекрасного та потворного, трагічного та комічного. Послідовність оцінювання така: сприймання об'єкта, його естетичне переживання, чуттєве пізнання та усвідомлення – естетичний аналіз, у результаті якого формується естетичні судження.

Аксіологічний аспект синестезійності неможливо розглянути без характеристики категорії естетичного.

Естетичне (від грецького *aisthetikos* – чуттєвий) – вихідна категорія естетики. Предметом естетики як науки про естетичне виступають закономірності чуттєвості людини. Однак саме по собі поняття «чуттєвість» не несе ціннісного змісту і може реалізовуватися в широкому спектрі змістовних ціннісних виявлень (наприклад, насолода та страждання). Суб'єктом чуттєвого відношення виступає конкретний індивід, тому що саме йому притаманна здатність переживати реалії свого буття, чуттєвість завжди здійснюється в модусах «Я». Відмінність чуттєвого ставлення людини від чуттєвих реакцій тварин полягає саме в його універсальній опосередкованості світом культури у всіх її виявленнях. Естетичне служить для відображення специфічного аспекту ствердження людини у світі, тому воно повинно бути співвіднесене з поняттям культури «як світу становлення людського буття, що здійснює функцію розвитку людини, і світогляду як форми її самосвідомості, самовизначення й духовно-практичного засобу засвоєння нею дійсності» [3, с. 85].

Таким чином, естетичне – це особливий аспект освоєння людиною світу. Його специфіка в тому, що воно ціннісне (аксіологічне) за своєю суттю. Естетичне – це «єдиний принцип, що узагальнює чуттєво-виразні якості феноменів природи всього предметного світу» [2, с. 68]. Естетичне ставлення до світу формується й розвивається в процесі практичного перетворення навколишнього середовища, якщо людина естетично освічена. Основою духовно-практичного ставлення до світу є, таким чином, усвідомлене духовне світопереживання, де важливе місце займає естетичне світопереживання, сприйняття навколишнього предметного світу та його співвідношення з особистістю, яке відбувається як емоційно-ціннісний, активний процес.

Аксіологічний компонент художньо-творчої синестезійності молодших школярів передбачає оцінку властивостей і якостей, що є суттєвими для естетичної значущості об'єктів та явищ навколишнього середовища, зумовлює висловлення естетичного судження. Цей компонент визначає розвиток творчого ставлення до мистецтва; формування аксіологічно-обґрунтованих естетичних орієнтацій учнів через здатність до естетичного оцінювання. Естетичне ставлення виявляється разом з естетичним сприйняттям як відображення дійсності та об'єктивно-суб'єктивне явище, що утворює в свідомості ціннісну картину світу як результат осмислення фундаментальної цінності його об'єктів та явищ. Характер та зміст естетичного ставлення впливає на особистість

як на цілісно-соціальний суб'єкт, що взаємодіє з об'єктом.

Творчо-діяльнісний компонент – це сфера творчого застосування і прояву музичних здібностей, загальнолюдських ціннісних орієнтирів молодших школярів, що характеризується креативним, асоціативним мисленням, самовираженням та самореалізацією, продуктивною уявою, фантазією та здатністю учнів до емпатії. Творча діяльність містить систему сенсорно-музично-рухових умінь, що характеризують загальну рухову активність як основну умову пластично-емоційної виразності, музично-ритмічне почуття, здатність до імпровізації та творчої комунікації молодших школярів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, *структура* художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва розглядається нами у єдності емоційно-естетичного, когнітивного, аксіологічного та творчо-діялісного компонентів.

Отже, ми вважаємо, що без розвитку художньо-творчої синестезійності як соціокультурного та педагогічного явища, що є органічною, природною домікантою повноцінного світогляду, неможливо реалізувати художньо-естетичне виховання, формувати гуманістичне ставлення до світу, духовно-творче відношення до всіх процесів життя. Художньо-творча синестезійність слугує регулятором взаємодії школярів з оточуючим світом і водночас є чутливим його відображенням. Синестезійність є основою, на якій ґрунтуються важливі психічні функції: художньо-творче уявлення і мислення, спостережливість, пам'ять та увага.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галеев Б. М. Содружество чувств и синтез искусств / Б. М. Галеев // – Москва, 1982. – С. 37–42.
2. Зайцева, М. Л. Синестезийное восприятие искусства: теория, методология, генезис / М. Л. Зайцева // Монография. – Москва, 2012. – С. 7–26.
3. Зеленина Е. О. Синестезия как проблема педагогики музыкального воспитания и образования: развитие слухо-зрительных интермодальных ассоциаций / Е. О. Зеленина // – СПб.: – Москва, 2010. – с. 27.

4. Масол Л. М. Методика навчання у початковій школі / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко // Посібник для вчителів. – Харків, 2006. – С. 54–56.

5. Надолінська Т. В. Ігрові педагогічні технології в професійній діяльності педагога-музиканта / Т. В. Надолінська // Науково-методичний журнал – Київ, 2014. – С. 8–12.

REFERENCES

1. Galeev, B. M. (1982). *Sodruzhestvo chuvstv i sintez iskusstv*. [The fellowship of senses and the synthesis of arts]. Moscow: Znanie.
2. Zaytseva, M. L. (2012). *Sinesteziynoe vospriyatie iskusstva: teoriya, metodologiya, genезis: Monografiya*. [Synesthetic perceptions of Art: Theory, Methodology, genesis: monograph]. Moscow: Znanie.
3. Zelenina, E. O (2010). *Sinesteziya kak problema pedagogiki muzykalnogo vospitaniya i obrazovaniya: razvitie slukho-zritelnykh intermodalnykh assotsiatsiy*. [Synesthesia as a problem of pedagogy of musical education and training: the development of audio-visual intermodal associations]. Moscow: Znanie.
4. Masol, L. M. (2006). *Metodyka navchannia u pochatkovii shkoli: posibnyk dlia vchyteliv*. [Teaching technique in primary schools: the study guide for teachers]. Kharkiv: Vesta «Ranok».
5. Nadolinska, T. V. (2014). *Ihrovi pedahohichni tekhnologii v profesiinii diialnosti pedahoha-muzykanta: Mystetstvo ta osvita: Naukovometodychnyi zhurnal*. [The game and pedagogical technologies in professional activity of the teacher and musician: Methodical Journal]. Kiev.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАХМАНОВА Оксана Кахрамонівна – аспірант кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, викладач Університетського коледжу.

Наукові інтереси: методика музичного виховання, розвиток художньо-творчої синестезійності молодших школярів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RAKHMANOVA Oksana Kahramonivna – PhD student of Borys Grinchenko Kyiv University, lecturer at University College.

Circle of scientific interests: method of music education, development of artistic and creative synaesthetic perception of younger school.